

ELŻBIETA GOŁATA

DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA TERYTORIALNEGO ZRÓŻNICOWANIA BEZROBOCIA W WIELKOPOLSCE

WPROWADZENIE

Rosnące bezrobocie jest najtragiczniejszą konsekwencją procesu transformacji gospodarczej, dotkliwie doświadczającą wiele polskich rodzin. Bezrobocie przynajmniej jednej osoby dotknęło ponad 2 mln gospodarstw domowych (por. *Raport ...* 1995). Przy wzroście gospodarczym nie zapewniającym utworzenia liczby miejsc pracy odpowiadającej przyrostom potencjalnych zasobów siły roboczej, sytuacja na rynku pracy staje się coraz trudniejsza. Z. Tyszka (1997) ocenia sytuację polskich rodzin w warunkach bezrobocia okresu transformacji w zależności od warunków społeczno-globalnych, cech systemów makro-społecznych i mezo-społecznych, którymi są one objęte oraz mikro-strukturalnych cech samych tych rodzin. Wśród makro-strukturalnych uwarunkowań bezrobocia i jego wpływu na rodzinę wskazuje on na przemiany struktury społeczno-zawodowej oraz formowanie się nowej kategorii rodzin – „strukturalnego bezrobocia”, zróżnicowanie sposobu oddziaływania bezrobocia na rodziny bezrobotnych zależnie od ich statusu społecznego oraz wzrastające zróżnicowanie społeczno-gospodarcze i kulturowe regionów.

Wchłanianie i wykorzystanie rosnących zasobów pracy w Polsce jest istotnym problemem, szczególnie wobec dużych już dziś rozmiarów bezrobocia. Od początku okresu transformacji zaobserwować można systematyczny wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym. Szczególnie wyraźny jest on od połowy lat dziewięćdziesiątych, co wiąże się z wkraczaniem w wiek aktywności zawodowej roczników wyżu demograficznego z przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Liczba ludności w wieku produkcyjnym w roku 1999 wynosiła 23 423 517 osób i była o blisko 1,5 mln wyższa niż w 1990 r.¹ Prognozy demograficzne przewidują dalszy wzrost zasobów siły roboczej aż do 2009 roku. W chwili obecnej jest on dość gwałtowny – ponad 200 tys. osób rocznie, później – po 2005 r. – będzie nieco wolniejszy (por. Bolesławski L., Rutkowska L., 2000). Rok 2010 zapoczątkuje okres trwającego co najmniej 20 lat zmniejszania się liczby ludności w wieku aktywności zawodowej.

¹ Dokładnie różnica w wielkości potencjalnych zasobów pracy wynosi 1 467 776 – por. *Demografia* 1991 oraz *Rocznik Demograficzny* 2000.

Od początku okresu transformacji, bezrobocie w Polsce charakteryzuje się ogromnym zróżnicowaniem terytorialnym bez wyraźnych tendencji poprawy tej sytuacji. Wartości ekstremalne stopy bezrobocia różnią się około ośmiokrotnie. Wysoka stopa bezrobocia niezmiennie dotyczy obszarów najbardziej zacofanych gospodarczo, północnych i północno-wschodnich regionów kraju [w starym podziale terytorialnym były to województwa: śląskie (20,5%), suwalskie (20,4%), elbląskie (19,3%), koszalińskie (19,2%)²]. Najniższe stopy bezrobocia obserwowano na terenach byłych województw warszawskiego (2,6%), poznańskiego (3,2%), krakowskiego (4,1%), i katowickiego (7,3%). W warunkach nowego podziału administracyjnego kraju zróżnicowanie natężenia bezrobocia pozornie uległo zmniejszeniu. Na początku 2001 r. najwyższe bezrobocie było w województwie warmińsko-mazurskim – 25%, a najniższe w województwie mazowieckim 11%. Jeśli jednak uwzględnić przekrój powiatów, otrzymujemy znów około dziesięciokrotne różnice. Rekordowe, przekraczające 33% bezrobocie występowało w pięciu powiatach, z których cztery leżą na Pomorzu Zachodnim. Najgorsza była sytuacja w powiecie świdwińskim (33,6%), powiatach sławieńskim (33,2%) i nowodworskim (Pomorskie 33,2%) oraz białogardzkim i gryfickim (33,1%). Najmniejsze bezrobocie odnotowano w Warszawie (3,3%) i w Poznaniu (3,4%).

Celem opracowania jest zwrócenie uwagi na demograficzne uwarunkowania terytorialnego zróżnicowania bezrobocia w zakresie lokalnego rynku pracy w ramach pozornie jednolitego regionu. Szczególna uwaga poświęcona zostanie problemom rodziny w świetle zróżnicowania bezrobocia. Powstaje pytanie, czy spodziewany przyrost siły roboczej pogłębiać będzie istniejące dysproporcje w zakresie natężenia bezrobocia i sytuacji rodzin w Wielkopolsce. W celu określenia relacji między sytuacją na rynku pracy a przebiegiem procesów demograficznych związanych z formułowaniem rodziny, przedstawione zostanie zróżnicowanie bezrobocia oraz wybranych zjawisk demograficznych, szczególnie związanych z formułowaniem rodzin, jak zawieranie małżeństw i płodność kobiet. Uwzględnienie rezultatów projekcji demograficznych w ujęciu lokalnym wraz z elementami estymacji pośredniej pozwoli określić perspektywy zróżnicowania bezrobocia uwarunkowane przyrostem siły roboczej. Rozważania ograniczone zostaną do powiatów województwa wielkopolskiego.

1. NIEJEDNORODNOŚĆ BEZROBOCIA W WIELKOPOLSCE

Wielkopolska jest regionem, o bogatej historii, tradycji, kulturze i pozycji określonej przez dorobek materialny kształtowany w przeszłości i współcześnie. Przeciętnemu Polakowi kojarzy się przede wszystkim z procesem wykształcenia państwowości polskiej i historią stosunków polsko-niemieckich. Rejon ten bywa także charakteryzowany poprzez cechy specyficzne mieszkańców: etos pracy, wyniki osiągnięte w działalności gospodarczej, przemysłowej i w rolnictwie.

² Informacje dotyczące starego podziału administracyjnego dotyczą grudnia 1998 r.

Zgodnie z ustawą z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, kraj podzielony został na 16 województw, 65 miast na prawach powiatu oraz 308 powiatów utworzonych od 1 stycznia 1999 roku. Nowopowstałe województwo wielkopolskie jest drugim po Mazowszu co do zajmowanej powierzchni (29 826 km² – 9,5% terytorium kraju) i trzecim pod względem liczby ludności (zamieszkuje je 3 346 tys. osób – 8,7% populacji Polski, w tym blisko 2 mln ludności w wieku produkcyjnym). W skład województwa Wielkopolskiego wchodzi 35 powiatów, w tym cztery to miasta na prawach powiatu (Poznań, Kalisz, Konin, Leszno). Województwo obejmuje 226 gmin (19 miejskich, 89 miejsko-wiejskich, 118 wiejskich), 108 miast oraz 5527 wsi.

Tabela 1

Województwo poznańskie i wielkopolskie na tle kraju

Wyszczególnienie	Polska	Województwo poznańskie	Województwo wielkopolskie
Liczba ludności (31.12.1998)	38 667	1 363,6	3 346
Odsetek ludności miejskiej (31.12.1998)	61,9	70,6	57,6
Odsetek ludności w wieku produkcyjnym (31.12.1998)	60,1	61,2	59,3
Gęstość zaludnienia (31.12.1998)	124	167	112
Współczynnik aktywności zawodowej (luty 1999)	56,7	52,1 - 54,4 ^a	56,9
Wskaźnik zatrudnienia (luty 1999)	49,6	49,4 - 51,6 ^a	51,3
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (31.12.1998)	68	63,4	68,5
Odsetek pracujących w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie (1998)	27,3	13,6	23
Stopa bezrobocia rejestrowanego (31.12.1999)	13,0	3,2 (31.12.1998)	10,7
Liczba prywatnych firm na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (1998)	119	137	128
Abonenci TP S.A. na 1000 mieszkańców (1998)	227,8	265,6	222
Inwestycje samorządowe na 1 mieszkańca w latach 1995 - 1998 (w złotych)	45	68 ^b	49
PKB na 1 mieszkańca (1998)	12 144	16 910	

^a Granice przedziału ufnoci określone na podstawie uśrednionych danych z czterech badań aktywności ekonomicznej ludności: luty 1997 - listopad 1998, *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski w 1998 roku*, listopad, GUS, Warszawa 1999.

^b W 1998 r.

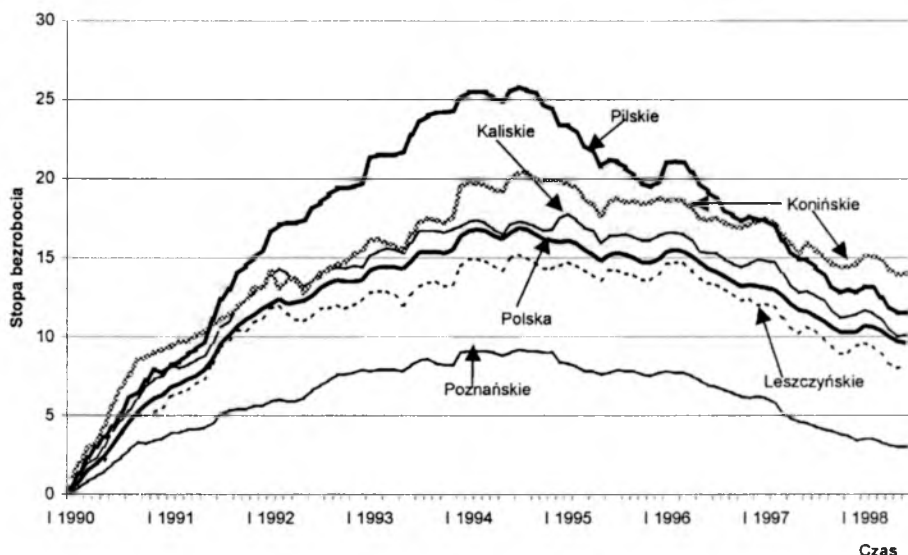
Źródło: *Rocznik Statystyczny 1999*, GUS, Warszawa; *Polska w nowym podziale terytorialnym*, GUS, Warszawa 1998; „Rzeczpospolita” nr 233 (5398) z 1.10.1999 r.

Ogólny potencjał Wielkopolski nie plasuje jednak regionu w ścisłej czołówce krajowej tak, jak można by oczekiwać na podstawie reputacji dawnego województwa poznańskiego. Dawne województwo poznańskie, istniejące w ramach podziału administracyjnego kraju obowiązującego w latach 1975 - 1998, zajmowało powierzchnię 8 151 km² – tj. 2,6% terytorium

kraju, zamieszkiwało je 1360,8 tys. osób – tj. 3,5% populacji kraju. Krótką charakterystykę województwa wielkopolskiego i poznańskiego na tle kraju przedstawiono w tabeli 1. Ogólnie można stwierdzić, iż wskaźniki ekonomiczne w województwie poznańskim plasowały je generalnie powyżej średniej krajowej natomiast w przypadku województwa wielkopolskiego jest to zazwyczaj poziom przeciętny lub nieco poniżej. Uwzględniając jednak rozmiar województwa i jego wewnętrzne zróżnicowanie, ogólne wskaźniki regionu można uznać za dobre.

Powstaje pytanie, czy cechy dawnego poznańskiego, kaliskiego, konińskiego, leszczyńskiego i pilskiego są aktualne w Wielkopolskiem? W jaki sposób kształtują one obraz obecnego województwa? Co wniosły nowe tereny? Jakie cechy specyficzne powodują, że w ramach tego samego województwa istnieją duże różnice w natężeniu bezrobocia? Jaki jest wpływ dużych ośrodków miejskich – byłych miast wojewódzkich?

Byłe województwo poznańskie charakteryzowało się bardzo niskim poziomem bezrobocia, zajmując drugie miejsce w kraju (po warszawskim). Przykładowo w grudniu 1998 r. stopa bezrobocia rejestrowanego dla Polski wynosiła 10,4%, a w województwie poznańskim 3,2%³. Nowe województwo wielkopolskie łączy tereny byłych 5 województw: poznańskiego, kaliskiego, leszczyńskiego, pilskiego, konińskiego oraz kilka gmin z województw bydgoskiego, gorzowskiego i zielonogórskiego. Tereny te charakteryzuje ogromna różnorodność. W całym okresie transformacji wszystkie były województwa tworzące nowe województwo wielkopolskie cechował znacznie wyższy poziom bezrobocia niż w starym Poznańskim (rys. 1). Najtrudniejsza sytu-

Rys. 1. Stopa bezrobocia w województwach Wielkopolski 1990 - 1998

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

³ Jeśli nie zostało to wyraźnie zaznaczone w tekście, prezentowane informacje o natężeniu bezrobocia pochodzą z rejestracji w urzędach pracy.

acja dotyczyła województwa pilskiego, gdzie stopa bezrobocia osiągnęła poziom 26,8 (lipiec 1994). Jednakże od połowy 1994 r. obserwowano poprawę i stopniowe zbliżanie się natężenia bezrobocia do poziomu ogólnokrajowego. Innym regionem o bardzo wysokim poziomie bezrobocia jest byłe Konińskie. Tutaj natomiast obserwujemy pogarszanie się sytuacji – wzrost stopy bezrobocia w porównaniu do przeciętnego poziomu w kraju. W końcu 1998 r. Konińskie charakteryzowało się najwyższym bezrobociem wśród wszystkich starych województw tworzących nowy region. Warto również wspomnieć, iż poza poznańskim jedynie województwo leszczyńskie charakteryzowało się niższym od średniej krajowej poziomem bezrobocia.

Nowe województwo wielkopolskie nadal jest uważane za region o niższym poziomie bezrobocia od średniej krajowej (od 2 do 3 punktów procentowych). Wielkopolska zajmuje trzecie miejsce w rankingu 16 województw po mazowieckim i małopolskim. Na początku 2001 r. stopa bezrobocia w Polsce wynosiła 15%, a w Wielkopolsce 12%. Jeśli uwzględnić informacje o bezrobociu według definicji Międzynarodowej Organizacji Pracy, to w I kwartale 2001 r. w Wielkopolsce pozostawało bez pracy 16,5% siły roboczej, a tempo wzrostu natężenia bezrobocia należało do jednych z wyższych w kraju.

Charakteryzując zróżnicowanie bezrobocia w przekroju powiatów województwa wielkopolskiego należy zwrócić uwagę na ogromną różnicę w jego natężeniu. W powiecie poznańskim stopa bezrobocia wynosi 2,6%, podczas gdy w złotowskim sięga 22,4%⁴ (por. tab. 2). Powiaty położone w północnej oraz południowo-wschodniej części województwa charakteryzuje najwyższy poziom bezrobocia oraz sięgający powyżej 40% udział bezrobotnych poszukujących pracy dłużej aniżeli 12 miesięcy. Charakteryzuje je najniższy odsetek bezrobotnych z wykształceniem wyższym oraz bez prawa do zasiłku. Zachodnia i południowo-zachodnia część regionu to grupa powiatów o natężeniu bezrobocia zbliżonym do poziomu przeciętnego dla całego województwa. Odsetek długotrwale bezrobotnych jest tu o około 10 punktów procentowych niższy. Powiat Poznań i poznański oraz sąsiadujące z nim na południe powiat kościański oraz obornicki na północ stanowią centrum regionu o najniższym bezrobociu.

Bardzo silne jest zróżnicowanie długości czasu poszukiwania pracy. Bezrobotni poszukujący pracy dłużej aniżeli 12 miesięcy stanowią niespełna 12% ogółu bezrobotnych w powiecie poznańskim, podczas gdy w pleszewskim ponad 65%. Bezrobocie długookresowe jest poważnym problemem w wielu powiatach, w 21 z 31⁵ dotyczy ono ponad 30% ogółu bezrobotnych. Powszechna opinia, iż wyższy poziom wykształcenia stanowi zabezpieczenie przed bezrobociem traci na aktualności – przynajmniej w powiatach miejskich. Najwyższy odsetek bezrobotnych o wyższym poziomie wykształcenia jest w powiatach poznańskim i leszczyńskim, w których umiejscowione są duże – największe w regionie – miasta i stosunkowo niskie natężenie bezrobocia. Najniższy natomiast odsetek bezrobotnych z wyższym wykształceniem dotyczy powiatów o najwyższej stopie bezrobocia.

⁴ Stan na koniec 1999 r.

⁵ W analizie połączono powiaty grodzkie z odpowiednimi powiatami ziemskimi.

Tabela 2

**Charakterystyka bezrobocia w przekroju powiatów województwa wielkopolskiego,
stan na koniec 1999 r.**

Lp.	Powiat	Stopa bezrobocia	Udział kobiet	Odsetek bezrobotnych w wieku do 24 lat	Odsetek bezrobotnych z wykształceniem wyższym	Odsetek bezrobotnych z prawem do zasiłku	Odsetek bezrobotnych powyżej 12 miesięcy
	Województwo	10,7	58,7	35,9	1,6	24,3	35,1
1	Chodzieski	15,8	59,0	31,2	1,8	39,3	31,7
2	Czarnkowsko-Trzcianecki	15,8	60,6	33,9	1,3	28,5	31,9
3	Gnieźnieński	13,9	59,5	32,4	1,3	21,6	28,9
4	Gostyński	14,1	59,1	38,2	1,0	28,8	39,5
5	Grodziski	8,8	54,2	41,8	0,7	24,5	26,5
6	Jarociński	16,1	60,1	35,3	1,0	27,5	38,3
7	Kaliski	11,1	57,0	36,2	1,9	15,8	33,8
8	Kępiński	8,0	68,4	40,8	0,7	14,6	30,6
9	Kolski	18,3	53,7	38,0	0,9	23,2	48,4
10	Koniński	17,0	54,7	38,9	1,0	22,6	45,3
11	Kościański	7,5	58,4	40,6	1,2	30,9	15,0
12	Krotoszyński	14,8	58,2	36,5	1,1	29,2	41,6
13	Leszczyński	8,5	62,4	39,7	2,0	20,7	28,7
14	Międzychodzki	10,8	65,5	34,6	0,9	19,8	33,9
15	Nowotomyski	8,2	56,8	38,0	0,9	21,3	25,7
16	Obornicki	11,0	69,6	35,3	1,2	30,2	10,1
17	Ostrowski	15,1	61,9	35,2	1,5	25,0	40,3
18	Ostrzeszowski	11,4	59,1	36,7	0,8	22,2	34,0
19	Piłski	12,9	59,2	33,9	1,6	22,9	32,6
20	Pleszewski	18,6	59,6	35,5	0,9	24,3	65,2
21	Poznański	2,6	61,8	30,8	6,8	27,8	11,8
22	Rawicki	11,1	59,1	43,2	1,6	15,3	39,0
23	Słupecki	19,6	57,4	35,7	0,9	22,3	52,0
24	Szamotulski	7,9	63,7	36,5	1,6	23,8	22,0
25	Średzki	8,0	59,3	41,5	1,5	18,3	29,6
26	Śremski	11,7	63,3	38,1	1,1	19,2	30,0
27	Turecki	17,0	56,3	36,4	1,2	26,8	47,5
28	Wągrowiecki	17,9	58,7	32,5	1,1	30,5	34,2
29	Wolsztyński	9,2	53,1	39,0	1,2	22,8	26,7
30	Wrzesiński	11,8	58,1	38,6	1,6	22,0	22,4
31	Złotowski	22,4	55,9	28,3	0,9	29,0	31,8

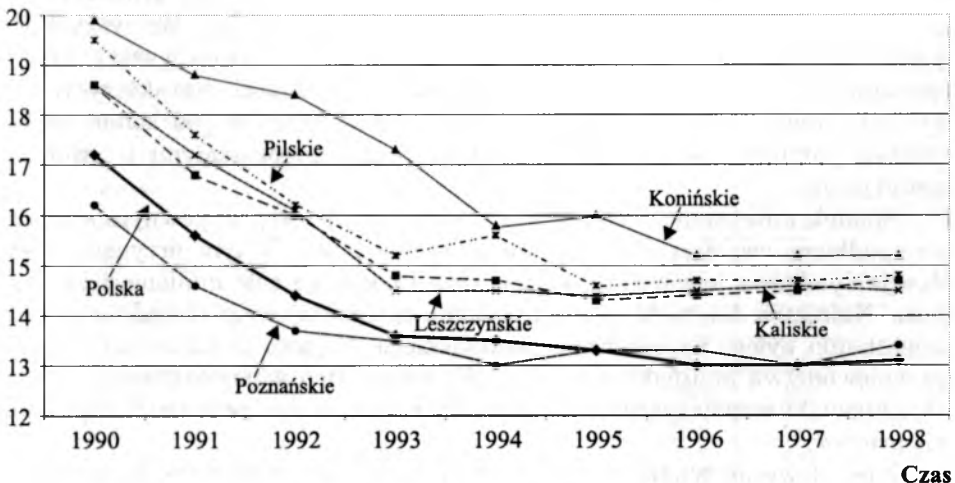
Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy w Poznaniu.

Sytuację tą tłumaczyć można istnieniem specjalistycznych rynków pracy w dużych miastach, gdzie osoby o wyższym poziomie wykształcenia i wąskiej specjalizacji mogą mieć kłopot ze znalezieniem odpowiedniej pracy w swojej dziedzinie. Jest to zjawisko obserwowane w dużych aglomeracjach, gdzie osób lepiej wykształconych jest więcej, ale i oczekiwania pracodawców są często wyższe, sam fakt posiadania dyplomu nie jest wystarczającą przepustką do otrzymania pracy. Rynek pracy charakteryzuje się pewnym nasyceniem, jest w nim też miejsce dla bezrobotnych o różnych kwalifikacjach i aspiracjach (np. artystów, dziennikarzy). Rezultat otrzymany natomiast dla powiatów o dużym natężeniu bezrobocia wydaje się potwierdzać opinię, iż wykształcenie jest gwarancją pracy. Wysoki jest generalnie również odsetek osób pozostających bez pracy nie posiadających prawa do zasiłku. Tak więc już pobieżna charakterystyka wskazuje na złożoność sytuacji w zakresie bezrobocia w województwie wielkopolskim.

2. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA W PRZEKROJU POWIATÓW WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

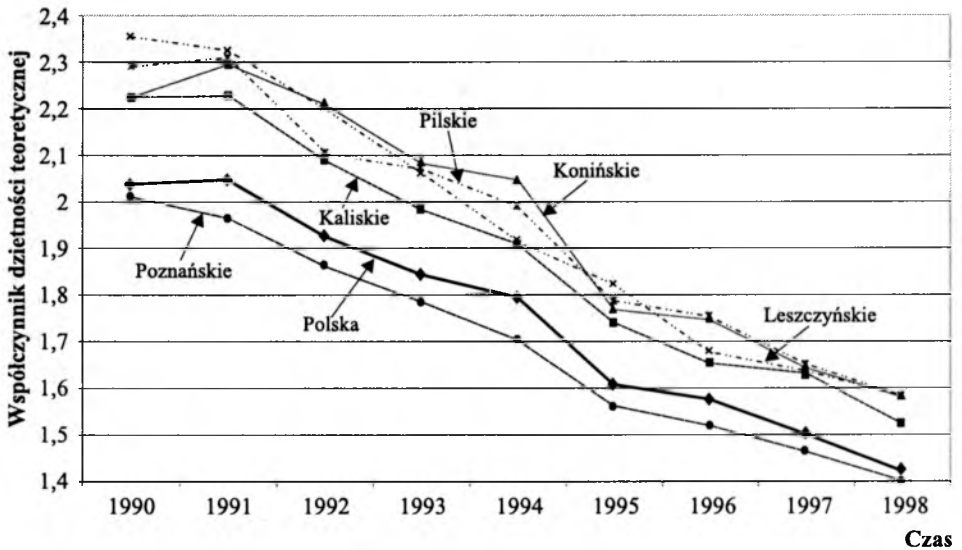
Wielkopolska jest regionem silnie zróżnicowanym także pod względem przebiegu procesów demograficznych, w szczególności związanych z powstawaniem i rozwojem rodziny. Unaoczniają to wykresy przedstawiające proces zawierania małżeństw (rys. 2) oraz dzietność kobiet (rys. 3) w przekroju starych województw tworzących nowy region.

Lata 1990. charakteryzowała tendencja spadkowa natężenia małżeńskości mierzonego liczbą kobiet wychodzących za mąż w przeliczeniu na

Rys. 2. Nowożeńcy (kobiety) na 1000 kobiet w wieku 15 i więcej lat – w województwach Wielkopolski w latach 1990 - 1998

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rys. 3. Współczynnik dzietności teoretycznej w województwach Wielkopolski w latach 1990 - 1998

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

1000 kobiet w wieku 15 i więcej lat. W drugiej połowie minionego dziesięciolecia poziom tego współczynnika ustabilizował się.

Zauważmy, iż podobnie jak w przypadku stopy bezrobocia, najniższy poziom wskaźnika zawierania małżeństw wśród kobiet występował w województwie poznańskim. Do 1993 r. był on niższy od średniej krajowej, a w okresie późniejszym oscylował wokół wartości przeciętnej. We wszystkich pozostałych województwach współczynnik ten był wyraźnie wyższy. Zdecydowanie najwyższa wartość współczynnika małżeńskości charakterystyczna była dla województw konińskiego oraz pilskiego. Jednakże pod koniec lat 90. różnica pomiędzy tymi dwoma województwami a pozostałymi istotnie się zmniejszyła.

Spadek natężenia zawierania małżeństw wiąże się, w pewnym stopniu, ze spadkiem współczynnika dzietności teoretycznej. W tym przypadku tendencja spadkowa jest wyjątkowo wyraźna i obejmuje całe minione dziesięciolecie. Najniższa dzietność, poniżej poziomu ogólnokrajowego charakteryzowała mieszkanki byłego województwa poznańskiego. Najwyższa natomiast obejmuje województwa konińskie i pilskie. We wszystkich województwach obecnej Wielkopolski współczynnik dzietności teoretycznej nie zapewniał reprodukcji prostej.

Zdecydowanie trudniej jest ocenić zróżnicowanie procesów demograficznych w przekroju aktualnych powiatów województwa wielkopolskiego. Wskaźniki zaprezentowane w tabeli 3 zostały obliczone jako wartości średnie z trzech lat. Pomimo to, przy bardzo małej liczbie zdarzeń demograficznych istnieje ryzyko istotnego obciążenia wynikającego z oddziaływania

Tabela 3

Wybrane wskaźniki demograficzne a natężenie bezrobocia w przekroju powiatów województwa wielkopolskiego

Lp.	Powiat	Stopa bezrobocia		Średnia (w latach 1997 - 1999) liczba zgonów		Średni współczynnik płodności (w latach 1997 - 1999)	Średnia w latach 1997 - 1999 liczba małżeństw zawartych na 1000 osób wg stanu na koniec 1998 r.	Saldo migracji stałej 1999 na 1000 osób
		31 XII 1998	31 XII 1999	niemowląt na 1000 urodzeń żywych w 1998 r.	na 1000 osób wg stanu na koniec 1998 r.			
1	Chodzieski	11,3	15,8	14,6	10,0	45,4	6,2	1.15
2	Czarnkowsko-Trzcianecki	12,3	15,8	10,3	10,6	47,0	6,1	0.03
3	Gnieźnieński	11,7	13,9	9,5	9,7	42,0	5,9	-0.38
4	Gostyński	11,3	14,1	11,7	10,1	45,7	5,7	-0.21
5	Grodziski	5,7	8,8	7,2	9,8	51,9	6,2	-0.95
6	Jarociński	12,4	16,1	9,7	9,6	44,5	6,0	0.07
7	Kaliski	8,4	11,1	9,0	10,9	41,5	6,1	-0.41
8	Kępiński	6,0	8,0	8,2	9,8	45,8	5,6	0.63
9	Kolski	15,2	18,3	10,6	11,3	46,5	6,1	-1.24
10	Koniński	14,2	17,0	7,7	8,8	45,5	6,3	-0.70
11	Kościański	3,9	7,5	8,9	9,8	43,6	5,6	0.44
12	Krotoszyński	11,7	14,8	8,5	10,0	46,9	6,1	-1.21
13	Leszczyński	6,1	8,5	7,6	8,9	40,6	6,2	2.61
14	Międzychodzki	9,2	10,8	10,5	10,9	45,7	5,7	0.25
15	Nowotomyski	4,9	8,2	9,9	10,1	45,2	6,0	0.29
16	Obornicki	7,0	11,0	12,5	8,9	45,0	6,2	0.29
17	Ostrowski	12,7	15,1	8,4	10,0	40,5	5,6	0.35
18	Ostrzeszowski	9,9	11,4	7,4	11,2	48,9	6,0	-0.86
19	Piłski	9,6	12,9	10,1	8,2	40,9	5,7	-2.26
20	Pleszewski	16,3	18,6	5,8	10,6	45,5	6,1	-1.49
21	Poznański	1,2	2,6	9,2	10,0	31,6	5,2	3.10
22	Rawicki	9,8	11,1	10,2	10,8	44,7	5,9	-1.29
23	Słupecki	17,9	19,6	8,9	10,0	46,4	6,3	-1.07
24	Szamotulski	5,2	7,9	10,6	10,2	41,7	5,8	0.76
25	Średzki	6,9	11,7	13,2	9,7	43,2	5,8	0.66
26	Śremski	6,2	8,0	7,8	9,4	43,1	6,2	-0.03
27	Turecki	14,1	17,0	8,1	10,4	45,5	5,9	-0.06
28	Wągrowiecki	13,7	17,9	9,5	9,3	48,5	6,0	-0.91
29	Wolsztyński	6,4	9,2	5,8	9,0	48,4	5,9	-0.71
30	Wrzesiński	8,3	11,8	11,5	9,9	44,1	6,4	-0.92
31	Złotowski	19,0	22,4	8,6	8,3	49,5	6,2	-2.08

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

składnika losowego nawet dla wartości średnich obliczonych z trzech lat. Dotyczy to w szczególności współczynników zgonów niemowląt⁶. Dlatego powstrzymamy się od interpretacji współczynników powszechnie uznawanych za dobry wskaźnik poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Odpowiednie wielkości zostały zamieszczone w tabeli 3 przede wszystkim dla orientacji w skali zjawiska. Interpretacja informacji zawartych w tabeli wymaga niezwyklej ostrożności tak z uwagi na wspomniane oddziaływanie czynników przypadkowych, jak i niewystarczająco uwzględniony w prezentowanych miarach surowych, czy współczynnikach ogólnych wpływ struktury ludności według wieku.

Współczynniki płodności obliczone na podstawie zdecydowanie większych liczb absolutnych wydają się być lepszym wskaźnikiem odzwierciedlającym nastawienie społeczeństwa do określonej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Najniższą wartość tak surowego współczynnika zawierania małżeństw, jak i ogólnego współczynnika płodności zaobserwować można w powiecie poznańskim. Najwyższa stopa małżeństw charakterystyczna była dla powiatów wrzesińskiego i słupeckiego. A najwyższy współczynnik płodności odnotowano w powiatach grodziskim i złotowskim.

Dobrym wskaźnikiem charakteryzującym atrakcyjność powiatów na rynku pracy wydaje się być saldo migracji. W większości powiatów jest ono ujemne. Na tym tle zdecydowanie wyróżnia się powiat poznański (ziemski i miejski łącznie), gdzie w 1999 r. napływ migracyjny o ponad 2,5 tys. osób przewyższał odpływ. Trzeba tu wyraźnie podkreślić efekt połączenia powiatów grodzkiego z ziemskim, gdyż odrębne wielkości wskaźników wyraźnie sugerują dużą atrakcyjność powiatu ziemskiego (8,895) w porównaniu z miastem Poznań (0,609). Na drugim miejscu w hierarchii atrakcyjności migracyjnej wskazać należy powiat leszczyński, podobnie jak poznański uwzględniający łącznie część ziemską i grodzką. Stosunkowo wysoko uplasowały się również powiaty: szamotulski, średzki, kępiński i kościański.

Należy podkreślić, iż stosunkowo wysokie stopy zawierania małżeństw i współczynniki płodności obserwowano w powiatach o wysokim natężeniu bezrobocia. Charakteryzował je również brak atrakcyjności migracyjnej. Niskie stopy małżeńskości, współczynniki płodności i wysoka atrakcyjność migracyjna wiążą się natomiast z niskim natężeniem bezrobocia. Potwierdzają to wysokie współczynniki korelacji między stopą bezrobocia rejestrowanego (według stanu na koniec 1998 r.) i średnimi w latach 1997 - 1999 wartościami współczynników demograficznych. Zauważmy stosunkowo silną, ujemną korelację między natężeniem bezrobocia, a atrakcyjnością migracyjną powiatów (-0,496) oraz wysoką dodatnią korelację między bezrobociem i płodnością kobiet (0,470) i stopą zawierania małżeństw (0,454). Nie odnotowano natomiast zależności korelacyjnej między stopą bezrobocia a stopą zgonów (-0,026).

⁶ Dużą zmienność i małe liczby zdarzeń mogą zilustrować przykładowe dane dla powiatu kępińskiego, gdzie odnotowano w latach 1997 - 98 - 99 odpowiednio 1 - 6 - 9 zgonów niemowląt (podobnie w piłskim 9 - 16 - 22, czy rawickim 3 - 7 - 11). Nawet duża „stałość” liczby zdarzeń zaobserwowana w powiecie leszczyńskim (12 - 4 - 12) została zaklęta „przypadkową” wielkością.

Wśród zjawisk towarzyszących transformacji systemowej odbijających się negatywnie na warunkach życia rodzin, bezrobocie odgrywa szczególną rolę. Przytoczone wartości współczynników korelacji między przestrzennym zróżnicowaniem procesu zawierania małżeństw oraz płodności kobiet a natężeniem bezrobocia w ujęciu lokalnym, zdają się ten związek potwierdzać. Interpretacja otrzymanych wyników nie jest jednak jednoznaczna. W tej sytuacji budowa modeli opisujących zróżnicowanie terytorialne relacji zachodzących między rozwojem demograficznym i społeczno-gospodarczym, w oparciu o dostępne wskaźniki na poziomie makro, zdaje się być nie w pełni uzasadniona.

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele opracowań wskazujących, na podstawie badań empirycznych, na bezrobocie jako bezpośrednią przyczynę tragedii wielu rodzin, w tym w szczególności niepełnych, wielodzietnych, zamieszkujących tereny zagrożone bezrobociem strukturalnym, czy tereny wiejskie (por. B. Balcerzak-Paradowska, D. Staszewska, 1992, D. Graniewska, B. Kołaczek, J. Strzelecka, 1992, *Współczesne zagrożenia realizacji podstawowych funkcji rodziny*, 1994). Utrata pracy przez żywiciela rodziny generalnie powoduje jej zubożenie. Sytuacja staje się dramatyczna, gdy bezrobocie dotyka rodzin, których standard życia, z różnych względów, był już poprzednio niższy od przeciętnego. Rodziny wielodzietne charakteryzowały się pewnymi cechami takimi jak: niższy poziom wykształcenia rodziców, z czym wiązał się częstszy brak kwalifikacji zawodowych, częstsze zatrudnienia na stanowiskach robotniczych, niższy poziom aktywności zawodowej matek, zamieszkiwanie na terenach wiejskich. Cechy te, jak wskazują wyniki badań empirycznych, wpłynęły na pogłębienie negatywnych skutków bezrobocia.

Jednakże rzadko podnosi się kwestię zróżnicowanego oddziaływania bezrobocia na sytuację rodzin. Z. Tyszka (1997) zauważa, iż przynależność bezrobotnego i jego rodziny do określonej warstwy społecznej, na ogół skorelowana z poziomem wykształcenia, nadaje mu, a także jego rodzinie, szereg cech zarówno obiektywnych jak i subiektywnych. Cechy te różnicują sytuację bezrobotnego w rodzinie, funkcjonowanie rodziny w warunkach bezrobocia, umiejętność radzenia sobie z zaistniałymi trudnościami.

Prezentowane wyżej wartości współczynników korelacji między bezrobociem a podstawowymi współczynnikami demograficznymi sugerują także zróżnicowane „terytorialnie” – uwarunkowane sytuacją na lokalnym rynku pracy, reakcje młodych ludzi na zagrożenie bezrobociem. W regionach o relatywnie „lepszej” sytuacji pod względem bezrobocia, obserwujemy niższe wartości współczynników zawierania małżeństw i płodności. Zaryzykować można stwierdzenie, że młodzi ludzie większy nacisk kładą na zdobycie wykształcenia, dodatkowych kwalifikacji, znalezienie i utrzymanie atrakcyjnej pracy, czy pracy w ogóle, aniżeli dążeniu do założenia rodziny. Być może zjawisko to należy rozpatrywać w kategoriach opóźniania w czasie planów małżeńskich i prokreacyjnych. Jednak w okresie upowszechniania związków nieformalnych i „zachodniego” stylu życia nastawionego na karierę zawodową, owe niskie współczynniki małżeńskości i płodności można postrzegać jako poważne zagrożenie dla wartości rodzinnych. U osób o wię-

kszym doświadczeniu zawodowym pojawia się z kolei skłonność do przekwalifikowań i większej mobilności przestrzennej w poszukiwaniu pracy, co jest przyczyną częstych rozłąk rodzinnych, którymi szczególnie dotknięte są rodziny pracowników umysłowych.

Natomiast na terenach o wysokim natężeniu bezrobocia, bezrobociu strukturalnym, długim okresie poszukiwania pracy, w których obserwujemy jednocześnie wyższe wartości współczynników małżeńskości i płodności, można mówić o zwrocie ku wartościom rodzinnym w obliczu zagrożenia utratą pracy czy niemożnością jej znalezienia. I ta sytuacja również rodzi patologie, aczkolwiek o innym charakterze związanym z ubóstwem, powstawaniem kategorii „wielopokoleniowych” rodzin bezrobotnych, gdzie brak pracy przechodzi z ojca na syna, panuje przekonanie o niemożności poprawy sytuacji materialnej, rodzą się konflikty, szczególnie po dłuższym okresie bezrobocia.

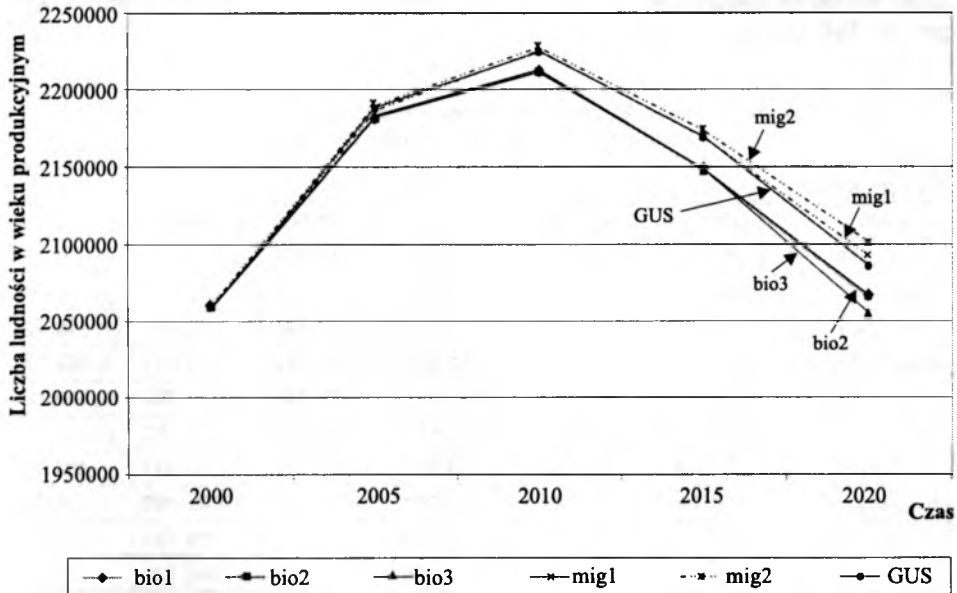
3. UWARUNKOWANIA DEMOGRAFICZNE BEZROBOCIA W PRZEKROJU POWIATÓW WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO W PERSPEKTYWIE 2020 R.

Analiza demograficznych uwarunkowań zróżnicowania bezrobocia przeprowadzona została na podstawie wyników prognozy demograficznej sporządzonej w Centrum Statystyki Regionalnej przez J. Paradysza (2000) (por. też *Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego*, 2000). Dla celów porównawczych wykorzystano również wyniki prognozy ludności Głównego Urzędu Statystycznego według województw i w przekroju powiatów (por. L. Bolesławski, L. Rutkowska, 2000, oraz *Prognoza ludności według wieku* ..., 2000).

Projekcja ludności woj. wielkopolskiego, J. Paradysza (2000), zgodnie z powszechnie stosowaną w Polsce praktyką, wykorzystuje metodę składnikową. Jest to prognoza wielowariantowa, uwzględniająca trzy hipotezy odnośnie perspektywicznych współczynników płodności kobiet oraz dwie – dotyczące migracji. Za najbardziej prawdopodobne Autor uznał dwa warianty uwzględniające migracje wewnętrzne określone jako „pomigracyjny 1” i „pomigracyjny 2”. W wariantcie „pomigracyjnym 1” przyjęto na stałym poziomie cząstkowe współczynniki płodności oraz salda migracji według wieku z 1998 r. W wariantcie „pomigracyjnym 2” założono wzrost dodatniego salda migracji w miastach i ujemnego salda migracji na wsi. Uwzględniono także nowe zjawisko, jakim jest natężenie migracji ludzi zamożnych z miast na wieś celem poprawy komfortu życia.

Z dość dużym prawdopodobieństwem można oczekiwać, że w 2020 r. ludność woj. wielkopolskiego będzie wynosiła około 3,5 miliona osób. W zależności od wariantu prognozy, liczba kobiet w 2020 r. będzie się zawierała w przedziale od 1811 do 1817 tysięcy, a mężczyźni od 1702 do 1708 tysięcy. W wieku produkcyjnym w 2020 r. będzie blisko 2,1 mln. osób (według prognozy GUS – 2 086 230, a według wariantu „pomigracyjnego 1” prognozy Paradysza – 2 093 288). Wyniki prognoz w odniesieniu do ludności

w wieku produkcyjnym przedstawiono na rys. 4, który ujmuje także prognozę Głównego Urzędu Statystycznego. Prognoza ludności GUS została opublikowana tylko w jednym wariantcie (por. L. Bolesławski, L. Rutkowska, 2000), ale charakteryzuje się dłuższym horyzontem, do 2030 r. Uwzględniając horyzont do 2020 r., wyniki tej prognozy opublikowano także w przekroju powiatów (tab. 6) (*Prognoza ludności według wieku ...*, 2000).

Rys. 4. Prognozowana liczba ludności w wieku produkcyjnym w województwie wielkopolskim do 2020 r. według różnych wariantów prognoz

Uwaga: Zastosowane w legendzie skróty oznaczają poszczególne warianty prognozy Paradyśza: biologiczny 1, biologiczny 2, biologiczny 3, pomigracyjny 1 i pomigracyjny 2.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Paradyś, 2000, *Prognozy Demograficzne*, Raport II.3.1.1. dostępny w Departamencie Strategii Rozwoju i Promocji Województwa Wielkopolskiego Urzędu Marszałkowskiego oraz wyniki obliczeń udostępnione autorce; *Prognoza ludności według wieku w przekroju powiatów na lata 2000 - 2020. Stan w dniu 31 XII*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2000.

Do 2010 r. liczba ludności w wieku produkcyjnym będzie wzrastać, osiągając 2 226 864. Początkowo będzie to przyrost dość gwałtowny – do 2005 r. przybędzie ponad 130 tys. osób w wieku produkcyjnym (ponad 58 tys. mężczyzn i blisko 72 tys. kobiet – por. tab. 4 i 5). W następnym pięcioleciu przyrost liczby ludności w wieku 18 - 64 (60) drastycznie się zmniejszy i wyniesie niespełna 37 tys. Dotyczyć on będzie tylko mężczyzn, głównie w wieku przedemerytalnym. Po roku 2010 potencjalne zasoby siły roboczej będą się zmniejszać, o około 57 tys. do roku 2015, a w następnych pięciu latach o prawie 77 tys., osiągając w 2020 r. liczbę 2093 tys. osób.

Zmiany w strukturze ludności według wieku wskazują na stosunkowo niewielkie przyrosty ludności w wieku produkcyjnym mobilnym 18 - 44.

Liczba ludności w wieku 18 - 44 lat będzie wzrastać dość wolno do 2012 roku, kiedy zapewne osiągnie stan 1,4 mln. Później jednak spadek liczebności tej grupy wiekowej ludności będzie szczególnie duży.

W najbliższym czasie (do 2005 roku) z około 300 do 390 tysięcy wzrośnie liczba kobiet w wieku przedemerytalnym (45 - 59 lat). W przypadku mężczyzn maksymalna liczba osób w wieku przedemerytalnym (45 - 64 lata) zostanie osiągnięta w 2010 roku. Będzie ich wówczas w Wielkopolsce ponad 440 tysięcy.

Tabela 4

Prognozowana liczba ludności w wieku produkcyjnym w województwie wielkopolskim według wieku do 2020 r.

Grupy wieku	1998	2000	2005	2010	2015	2020
Ogółem	2 009 879	2 059 965	2 190 031	2 226 864	2 169 910	2 093 288
18 - 44	1 084 312	1 366 798	1 385 116	1 410 031	1 399 015	1 329 459
45 - 59	863 767	632 528	751 372	716 353	663 547	655 031
60 - 64	61 800	60 640	53 544	100 481	107 347	108 798
Mężczyźni	1 031 739	1 055 765	1 114 065	1 156 692	1 133 881	1 097 941
18 - 44	685 881	689 628	698 667	711 013	705 232	669 892
45 - 59	284 058	305 497	361 853	345 199	321 302	319 250
60 - 64	61 800	60 640	53 544	100 481	107 347	108 798
Kobiety	978 140	1 004 200	1 075 967	1 070 172	1 036 029	995 347
18 - 44	674 276	677 170	686 448	699 018	693 783	659 566
45 - 59	303 864	327 031	389 518	371 154	342 246	335 781

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Prognoza ludności Wielkopolski na lata 2000 - 2020* – wariant pomigracyjny 1, J. Paradysz, Centrum Statystyki Regionalnej, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2000.

Po 2005 roku (kobiety) oraz po 2010 roku (mężczyźni) należy się liczyć z bardzo silnym wzrostem liczby emerytów. Będzie to początek okresu przechodzenia na emeryturę pokolenia „baby boomu”. W ciągu 15 lat liczba kobiet – emerytek wzrośnie z ok. 315 do 480 tysięcy, a liczba mężczyzn – emerytów z 160 do 260 tysięcy. Zapewne będzie to największe wyzwanie dla polityki społecznej państwa i dla samorządów lokalnych.

Z prognoz demograficznych wynika, że w ciągu najbliższych 10 lat będziemy mieć do czynienia z przyrostem osób w wieku produkcyjnym o blisko 170 tys. Następnie po około dziesięciu latach nastąpi ich spadek o blisko 140 tys., który spowoduje, że w roku 2025 liczba ludności na rynku pracy osiągnie pułap zbliżony do tego, jaki był w 2000 r.

Prognoza ludności według powiatów odzwierciedla ich silne zróżnicowanie pod względem demograficznym. Przewiduje się wzrost ludności w powiatach o względnie dobrych obecnie wskaźnikach gospodarczych, a słabszą dynamikę w tych powiatach, gdzie występuje duże bezrobocie (kolski, złotowski, pleszewski, chodzieski, czarnkowsko-trzcianecki) – por. tab. 6.

W skrajnych przypadkach, na przykład w powiatach kaliskim, kolskim, złotowskim, prognozuje się nawet spadek liczby ludności w wieku produ-

kcyjnym. Są to również powiaty o ujemnym sadye migracji (por. tab. 3). Relacje te są jednak zmienne. Zauważmy, iż do 2010 r. prognoza przewiduje wzrost liczby ludności we wszystkich powiatach, w tym kolskim, czy złotowskim (o 2,5 tys. i ponad 3 tys. osób odpowiednio). Dopiero po 2010 r. spadek ludności w wieku produkcyjnym przewyższy jej wcześniejszy przyrost, dając na 2020 r. ubytek potencjalnej siły roboczej (o blisko 2,7 tys. osób w powiecie kolskim, czy ponad 1,5 tys. w złotowskim).

Tabela 5

Zmiany w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w województwie wielkopolskim według wieku do roku 2020

Grupy wieku	1998 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2010	2010 - 2015	2015 - 2020
Ogółem	50 086	130 066	36 833	-56 954	-76 622
18 - 44	6 641	18 318	24 915	-11 016	-69 556
45 - 59	44 606	118 844	-35 019	-52 805	-8 516
60 - 64	-1 160	-7 095	46 936	6 867	1 451
Mężczyźni	24 026	58 300	42 627	-22 811	-35 941
18 - 44	3 747	9 039	12 346	-5 781	-35 340
45 - 59	21 439	56 356	-16 655	-23 897	-2 051
60 - 64	-1 160	-7 095	46 936	6 867	1 451
Kobiety	26 060	71 766	-5 795	-34 143	-40 682
18 - 44	2 894	9 279	12 570	-5 235	-34 217
45 - 59	23 167	62 488	-18 365	-28 908	-6 465

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Prognoza ludności Wielkopolski na lata 2000 - 2020* – wariant pomigracyjny 1, J. Paradysz, Centrum Statystyki Regionalnej, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2000.

Największego przyrostu potencjalnych zasobów pracy można oczekiwać w powiatach ostrowskim i poznańskim (odpowiednio: ponad 4,5 tys. oraz blisko 3,9 tys. osób). O ile powiat poznański (ziemski i grodzki łącznie) charakteryzuje się niskim natężeniem bezrobocia (niespełna 4%), o tyle w ostrowskim sytuacja jest zdecydowanie poważniejsza, ze stopą bezrobocia sięgającą 17%. Podobnie jak w innych powiatach, również w tym przypadku przyrost siły roboczej nastąpi w okresie do 2010 r. Natomiast w drugim dziesięcioleciu 2010 - 2020 liczba ludności w wieku produkcyjnym będzie się zmniejszać, jednakże nie na tyle by wyrównać wcześniejszy wzrost.

Zmiany zasobów siły roboczej mogą istotnie rzutować na procesy społeczno-ekonomiczne. Przyjmując, iż w analizowanym okresie nie ulegną zmianie podstawowe mierniki sytuacji na rynku pracy: współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia oraz stopa bezrobocia, można oszacować udział aktywnych zawodowo, pracujących oraz bezrobotnych w prognozowanej liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Szacunki takie przedstawiono w tabeli 7. Wykonane one zostały według dwóch wariantów: A – przyjmując jako podstawę stopę bezrobocia rejestrowanego w końcu 2000 r., B – wychodząc od oszacowania współczynników aktywności zawodowej ludności

Prognozowane liczby ludności w wieku produkcyjnym w przekroju powiatów województwa wielkopolskiego

Lp.	Powiat	Prognozowana liczba ludności					Zmiana liczby ludności		
		2000	2005	2010	2015	2020	2010 - 2000	2020 - 2010	2020 - 2000
	Województwo	2 059 156	2 178 353	2 226 067	2 169 721	2 086 230	166 911	-139 837	27 074
1	Chodzieski	28 975	30 827	31 061	29 987	28 510	2 086	-2 551	-4 464
2	Czarnkowsko-Trzcianecki	53 188	56 277	57 070	55 520	52 853	3 882	-4 217	-3 717
3	Gnieźnieński	87 305	92 777	94 008	90 980	87 095	6 703	-6 913	-2 933
4	Gostyński	44 622	47 899	49 529	48 279	45 901	4 907	-3 628	1 279
5	Grodziski	28 391	30 733	31 775	31 318	30 030	3 384	-1 745	1 649
6	Jarociński	42 517	45 314	46 416	45 228	43 167	3 899	-3 249	650
7	Kaliski	114 520	118 617	118 721	115 009	110 021	4 201	-8 700	-4 499
8	Kępiński	33 241	35 631	36 521	35 740	34 336	3 280	-2 185	1 095
9	Kolski	54 683	56 875	57 198	55 046	51 989	2 515	-5 209	-2 663
10	Koniński	124 577	131 106	133 414	131 139	126 108	8 837	-7 306	1 531
11	Kościański	47 075	50 253	51 556	50 366	48 154	4 481	-3 402	1 079
12	Krotoszyński	46 095	49 121	50 071	49 011	46 940	3 976	-3 131	845
13	Leszczyński	68 351	63 320	74 877	73 237	71 248	6 526	-3 629	2 897
14	Międzychodzki	22 312	23 901	24 211	23 402	22 390	1 899	-1 821	778
15	Nowotomyski	42 979	46 452	47 591	46 477	44 751	4 612	-2 840	1 772
16	Obornicki	33 912	36 828	38 019	37 448	36 249	4 107	-1 770	2 337
17	Ostrowski	97 867	104 526	107 746	105 981	102 422	9 879	-5 324	4 555
18	Ostrzeszowski	32 537	34 616	35 561	34 858	33 446	3 024	-2 115	909
19	Pilski	85 931	91 883	93 772	91 509	87 513	7 841	-6 259	1 582
20	Pleszewski	37 642	39 761	40 251	39 022	37 195	2 609	-3 056	-4 447
21	Poznański	527 837	559 610	564 205	547 743	531 728	36 368	-32 477	3 881
22	Rawicki	35 897	38 314	39 313	38 365	37 088	3 416	-2 225	1 191
23	Słupecki	35 845	38 063	38 779	37 738	35 901	2 934	-2 878	556
24	Szamotulski	52 270	56 414	57 935	57 021	55 078	5 665	-2 857	2 808
25	Średzki	33 277	35 670	36 635	35 918	34 381	3 358	-2 254	1 104
26	Śremski	35 987	38 718	39 834	39 043	37 680	3 847	-2 154	1 693
27	Turecki	50 271	53 042	54 389	53 496	50 895	4 118	-3 494	624
28	Wągrowiecki	40 503	43 278	44 169	42 763	40 665	3 666	-3 504	1 062
29	Wolsztyński	33 109	35 612	36 748	36 253	35 202	3 639	-1 546	2 093
30	Wrzesiński	45 521	48 579	49 722	48 698	46 938	4 201	-2 784	1 417
31	Złotowski	41 919	44 336	44 970	43 126	40 356	3 051	-4 614	-1 508

Zródło: Prognoza ludności według wieku w przekroju powiatów na lata 2000 - 2020, stan w dniu 31 X 2000, GUS, Warszawa 2000.

**Prognozowane liczby ludności w wieku produkcyjnym w przekroju powiatów województwa wielkopolskiego
na lata 2000 - 2020**

Lp.	Powiat	SB	WAZ	Szacowana liczba bezrobotnych						Zmiana szacowanej liczby bezrobotnych			
				wariant A			wariant B			wariant A		wariant B	
				2000	2010	2020	2000	2010	2020	2010 - 2000	2020 - 2000	2010 - 2000	2020 - 2000
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Województwo	0.12	0.55	193 326	208 997	195 868	138 713	149 957	140 537	15 671	2 542	11 244	1 824
1	Chodzieski	0.20	0.52	4 289	4 598	4 220	3 067	3 288	3 018	309	-69	221	-49
2	Czarnkowsko- Trzcianecki	0.19	0.55	7 272	7 803	7 226	5 518	5 921	5 483	531	-46	403	-35
3	Gnieźnieński	0.17	0.49	9 445	10 170	9 422	7 352	7 916	7 334	725	-23	564	-18
4	Gostyński	0.15	0.54	5 220	5 794	5 370	3 584	3 978	3 687	574	150	394	103
5	Grodziski	0.11	0.53	2 223	2 488	2 351	1 618	1 811	1 712	265	128	193	93
6	Jarociński	0.19	0.57	5 902	6 443	5 992	4 559	4 977	4 629	541	90	418	70
7	Kaliski	0.13	0.56	12 631	13 094	12 135	8 330	8 635	8 003	463	-496	306	-327
8	Kępiński	0.10	0.58	2 842	3 122	2 936	1 996	2 193	2 062	280	94	197	66
9	Kolski	0.20	0.55	9 059	9 476	8 613	5 864	6 134	5 575	417	-446	270	-289
10	Koniński	0.18	0.59	18 532	19 847	18 760	13 352	14 299	13 516	1 315	228	947	164
11	Kościański	0.10	0.57	3 200	3 505	3 273	2 732	2 992	2 795	305	73	260	63
12	Krotoszyński	0.17	0.55	6 120	6 648	6 232	4 406	4 786	4 486	528	112	380	81
13	Leszczyński	0.10	0.53	5 502	6 027	5 735	3 708	4 062	3 865	525	233	354	157

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
14	Międzychodzki	0.15	0.56	2 336	2 535	2 344	1 813	1 968	1 820	199	8	154	6
15	Nowotomyski	0.11	0.49	3 245	3 593	3 379	2 287	2 532	2 381	348	134	245	94
16	Obornicki	0.14	0.54	3 185	3 571	3 404	2 599	2 913	2 778	386	219	315	179
17	Ostrowski	0.17	0.57	11 882	13 081	12 435	9 287	10 224	9 719	1 199	553	937	432
18	Ostrzeszowski	0.12	0.59	3 340	3 650	3 433	2 338	2 555	2 403	310	93	217	65
19	Pilski	0.14	0.54	8 528	9 306	8 685	6 495	7 087	6 614	778	157	593	120
20	Pleszewski	0.21	0.58	6 254	6 687	6 180	4 469	4 779	4 416	433	-74	310	-53
21	Poznański	0.04	0.54	16 327	17 452	16 447	10 856	11 604	10 936	1 125	120	748	80
22	Rawicki	0.12	0.53	3 118	3 415	3 221	2 240	2 453	2 314	297	103	213	74
23	Słupecki	0.20	0.58	5 652	6 115	5 661	4 161	4 502	4 167	463	9	341	7
24	Szamotulski	0.10	0.54	3 424	3 795	3 608	2 767	3 067	2 915	371	184	300	149
25	Średzki	0.14	0.54	2 901	3 194	2 997	2 424	2 669	2 505	293	96	245	80
26	Śremski	0.09	0.55	2 442	2 703	2 557	1 856	2 055	1 944	261	115	198	87
27	Turecki	0.18	0.60	8 127	8 793	8 228	5 422	5 866	5 490	666	101	444	67
28	Wągrowiecki	0.22	0.50	5 967	6 507	5 991	4 443	4 845	4 460	540	24	402	18
29	Wolsztyński	0.12	0.57	2 820	3 130	2 998	2 173	2 412	2 310	310	178	239	137
30	Wrzesiński	0.14	0.53	4 394	4 800	4 531	3 332	3 639	3 436	406	137	307	104
31	Złotowski	0.25	0.56	7 147	7 667	6 881	5 782	6 203	5 566	520	-266	421	-216

SB – Stopa bezrobocia rejestrowanego stan na koniec 2000 r.

WAZ – szacunkowe wartości współczynnika aktywności zawodowej na podstawie wyników BAEL – luty 1999 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Prognoza ludności według wieku w przekroju powiatów na lata 2000 - 2020, stan w dniu 31 XII*, GUS, Warszawa 2000.

na podstawie danych BAEL⁷ z lutego 1999 r. Szacunek współczynników aktywności zawodowej przeprowadzono metodą estymacji pośredniej przy zastosowaniu estymatora złożonego (por. N. Longford, 1999)⁸. Otrzymane wielkości uwzględniają istniejące terytorialne zróżnicowanie w przekroju powiatów. Następnie szacując liczbę bezrobotnych przyjęto, podobnie jak w wariancie A, natężenie bezrobocia zgodne z rejestracją w powiatowych urzędach pracy w końcu grudnia 2000 r.

Przedstawione wielkości dotyczące szacowanej zmiany liczby bezrobotnych określają liczbę miejsc pracy, jakie należałoby utworzyć, przy założeniu istniejącego poziomu bezrobocia, by zniwelować skutki przyrostu potencjalnych zasobów pracy wynikające z oddziaływania czynnika demograficznego. Zauważmy, iż utrzymanie aktualnego natężenia bezrobocia, przy założeniu niezmienności pozostałych warunków, wymagałoby utworzenia w województwie wielkopolskim do 2010 r. od 11,2 tys. do 15,7 tys. nowych miejsc pracy. Uwzględniając dłuższy horyzont prognozy, do 2020 r. są to wielkości zdecydowanie niższe od 1,8 do 2,5 tys. W dłuższej perspektywie odzwierciedla się bowiem spodziewane po 2010 r. zmniejszenie potencjalnych zasobów pracy (por. tab. 6).

W przekroju powiatów zapotrzebowanie na nowe miejsca pracy będzie zróżnicowane. Optymistyczne jest to, że w niektórych z powiatów o bardzo dużym natężeniu bezrobocia, można oczekiwać, iż demograficzne przyrosty zasobów pracy nie wpłyną na pogorszenie sytuacji na rynku pracy. Dotyczy to powiatów złotowskiego, kolskiego, pleszewskiego, chodzieskiego, czarnkowsko-trzcianecznego czy gnieźnieńskiego, w których w perspektywie 2020 r. można oczekiwać, że odpowiadający aktualnemu poziomowi popyt na pracę, spowoduje obniżenie stopy bezrobocia. Jednak w okresie do 2010 r. zapewnienie niezmiennego poziomu bezrobocia wymagać będzie powstania dodatkowych miejsc pracy.

Oszacowano, iż największe zapotrzebowanie na nowe miejsca pracy wystąpi w powiatach konińskim, ostrowskim i poznańskim. Dotyczy to zarówno horyzontu prognozy 2010 jak i 2020 r. W pierwszym dziesięcioleciu zapotrzebowanie to będzie bardzo duże od 1,3 tys. w Konińskim do 1,1, tys. w Poznańskim. Do 2020 r. szacowana liczba miejsc pracy potrzebnych do zachowania obecnego poziomu stopy bezrobocia odpowiednio się zmniejszy, nadal jednak będą to wielkości znaczące, np. ponad 500 miejsc w powiecie ostrowskim. Jest to tym bardziej niepokojące, gdyż zarówno powiat koniński, jak i ostrowski charakteryzuje bardzo wysokie natężenie bezrobocia.

4. UWAGI KOŃCOWE

Przedstawione rozważania ujmują problemy bezrobocia w województwie wielkopolskim z perspektywy czynników demograficznych. Analizując odmiennosc poszczególnych powiatów tak pod względem charakterystyki

⁷ BAEL – Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności prowadzone przez GUS od maja 1992 r., zgodnie z definicjami i klasyfikacjami zalecanymi przez Międzynarodową Organizację Pracy.

⁸ Sposób estymacji współczynników zostanie szczegółowo przedstawiony w przygotowywanym odrębnym opracowaniu. Metody estymacji pośredniej w polskiej literaturze przedmiotu opisane zostały w pracach J. Kordosa, 1994, 1999, J. Paradysza, 1999, G. Dehnel, 1999.

bezrobocia jak i przebiegu procesów demograficznych, zauważono pewne prawidłowości. Są one efektem wielu nakładających się czynników, w tym także odmiennych uwarunkowań historycznych. Ujawniają się one między innymi w zróżnicowanym poziomie urbanizacji, udziale ludności dwu-zawodowej oraz odmienniej tradycji i systemie wartości rodzinnych. Trudniejsza i bardziej skomplikowana sytuacja na rynku pracy dotyczy tych obszarów czy powiatów, w których proces formowania rodziny uległ najmniejszym modyfikacjom. Charakteryzują się one wyższym natężeniem zawierania małżeństw i płodności kobiet. Jednocześnie są to obszary o ujemnym saldzie migracji.

Szacowane przyrosty potencjalnych zasobów pracy będą również niejednorodne, tak w czasie jak i w przestrzeni. W okresie do 2010 r. spodziewany jest bardzo duży (o blisko 170 tys. osób) przyrost ludności w wieku produkcyjnym, ale w następnym dziesięcioleciu liczebność tych roczników będzie się kurczyć (spadek o około 140 tys.). Zróżnicowanie terytorialne wzrostu ludności w wieku produkcyjnym, z jednoczesnym uwzględnieniem zróżnicowania aktywności zawodowej wskazuje, że nie w każdym przypadku prognozowane zmiany spowodują pogorszenie sytuacji na rynku pracy. Oszacowano stosunkowo niewielkie zapotrzebowanie na nowe miejsca pracy w takich powiatach o wysokim natężeniu bezrobocia, jak złotowski czy kolski. Niemniej jednak w powiatach ostrowskim i konińskim sytuacja będzie bardzo poważna. W przedstawionych szacunkach przyjęto stałe wartości charakterystyk rynku pracy, a można się liczyć także z ich zmianami takimi jak np. wzrost aktywności zawodowej ludności w wieku emerytalnym.

Zaobserwowane relacje między wybranymi charakterystykami natężenia bezrobocia oraz sytuacji demograficznej w ujęciu lokalnym zgodne są z wcześniejszymi spostrzeżeniami Z. Tyszki (1997), wskazującymi na zróżnicowane, makro-strukturalne uwarunkowania bezrobocia oraz jego wpływ na sytuację rodzin. Wskazać tu można na zachodzące w społeczeństwie przemiany struktury społeczno-zawodowej i statusu społecznego, w rezultacie których powstają nowe kategorie rodzin – „strukturalnego bezrobocia”. Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze i kulturowe w przekroju lokalnym nie tylko modyfikuje sytuację rodzin bezrobotnych. Sprzyja ono również wyodrębnianiu odmiennych postaw i zachowań w kwestii zakładania i formowania rodziny wobec realnego zagrożenia bezrobociem, szczególnie wyraźnych wśród młodych ludzi. Prezentowane relacje między bezrobociem a podstawowymi współczynnikami demograficznymi sugerują – uwarunkowane sytuacją na lokalnym rynku pracy, zróżnicowane reakcje na zagrożenie bezrobociem. W każdej sytuacji powstają liczne zagrożenia dla rodzin. Sukces na rynku pracy jest częstokroć „okupiony” założeniem rodziny, czy normalnym życiem rodzinnym. Natomiast długotrwałe, strukturalne bezrobocie, jest często przyczyną nie tylko ubóstwa i skrajnej nędzy, lecz także rozwojem skrajnych sytuacji patologii społecznych. Tym bardziej potrzeba analiz perspektyw rozwoju sytuacji na rynku pracy w ujęciu lokalnym wydaje się więc być bardzo ważna, także z punktu widzenia działalności samorządów lokalnych, regionalnych jak i organizacji społecznych.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerzak-Paradowska B., Staszewska D., 1992, *Rodziny wielodzietne a bezrobocie*, seria: „Studia i Materiały”, z. 9 (370), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Bolesławski L., Rutkowska L., 2000, *Prognoza ludności Polski według województw na lata 1999 - 2030*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Dehnel G., 1999, *Statystyka małych obszarów jako narzędzie oceny rozwoju ekonomicznego regionów*, maszynopis – praca doktorska, Poznań.
- Graniewska D., Kołaczek B., Strzelecka J., 1992, *Rodziny niepełne w warunkach bezrobocia*, seria: „Studia i Materiały”, z. 8 (369), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Integracja europejska. Transformacja systemowa w Polsce. Procesy dostosowawcze*, 1999, red. B. Klimczak, L. Olszewski, Z. Pisz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Kordos J., 1994, *Small Area Statistics in Poland (Historical Review)*, „Statistics in Transition” vol. 1, no. 6.
- Kordos, J., 1999, *Problemy estymacji danych dla małych obszarów*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 1, s. 85 - 101.
- Longford N. T., 1999, *Multivariate shrinkage estimation of small area means and proportions*, „Journal of Royal Statistical Society” A, 162, part 2, s. 227 - 245.
- Paradysz J., 1999, *Statystyka małych obszarów*, w: *Przestrzenno-czasowe modelowanie i prognozowanie zjawisk gospodarczych*, red. A. Zeliaś, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Paradysz J., 2000, *Prognozy Demograficzne*, Raport II.3.1.1. dostępny w Departamencie Strategii Rozwoju i Promocji Województwa Wielkopolskiego Urzędu Marszałkowskiego.
- Prognoza ludności według wieku w przekroju powiatów na lata 2000 - 2020*, Stan w dniu 31 XII, GUS, Warszawa 2000.
- Raport o sytuacji polskich rodzin*, Warszawa 1995.
- Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego*, 2000, red. L. Wojtasiewicz, Wydawnictwo Poznańskie.
- Tyszka Z., 1997, *Rodzina a bezrobocie w okresie transformacji systemu społeczno-gospodarczego w Polsce*, w: *Rodzina polska w okresie kryzysu i ożywienia gospodarczego (1990 - 1995)*, red. W. Rakowski, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Instytut Gospodarstwa Społecznego Szkoły Głównej Handlowej.
- Współczesne zagrożenia realizacji podstawowych funkcji rodziny*, 1994, red. D. Graniewska, seria: „Studia i Materiały”, z. 2 (392), Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.

DEMOGRAPHIC CONDITIONS OF THE TERRITORIAL DIVERSITY
IN THE POLISH PROVINCE OF WIELKOPOLSKA

S u m m a r y

The article deals with one of the most tragic consequences for Polish families of the economic transformation: unemployment, which after 1995 affected over two million households. Demographic forecasts predict a further increase in the number of labour force by as late as 2009, and only in the year 2010 a time will begin when the number of persons of professional activity age will abate.

The article analyses particular regions of the Wielkopolska province (expanded by new areas after the recent Polish administrative reform), focusing on their demographic similarities, differences, and tendencies, attempting also at explaining the discrepancies between them. The results of the recent research on the issue have been presented and juxtaposed in the article by means of comprehensive tables, and a rich literature on the subject has been recommended.